א הכסיפו זהו בין השמשות השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה. רבי אומר הלבנה בתקופתה התחיל גלגל חמה לשקע ותחילת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות. אמר רבי

הכסיפו. השחירו אבל לא לגמרי שעדיין גובהה של כיפת הרקיע לא הושחרה זהו בין השמשות: **השחירו.** שכיפה שנעשה העליון של הכיפה שוה לתחתון של הכיפה הסמוכה להארץ זהו לילה: **הלבנה בתקופתה.** כשהלבנה באמצע החדש וזהו תקופתה שאז דרכה לעלות בתחילת הלילה: **התחיל גלגל חמה לשקע.** מתחילת השקיעה כבר נקרא בין השמשות ואז הוא גם כן התחלת גלגל לבנה לעלות: ר'

הכסיפו. בבבלי פרק במה מדליקין תני הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון כו'. ופירש רש"י התם מאדימין בכראה אדמימות חמה בעבים. הכסיף השחיר. התחתון. התחתון של כיפת הרקיע הסמוכה לארץ. עליון גובה של כיפה אינה מחברת להכסיף עכ"ל: השחירו נעשה העליון שוה להתחתון. בבבלי תני הכסיף העליון והשוה להתחתון ונראה דבירושלמי קרי להשוה להתחתון השחירו וכשלא השוה קרי ליה הכסיפו. כלומר השחיר מקצתו ולא השחיר כולו כמלא בירושלמי והבבלי כוין אע"פ שחלוקין משונה: **לבנה בתקופתה.** ל"ל חמשה עשר בחודש שהיא בתוקפתה ומילואה: **התחיל גלגל חמה לשקוע.** בפרק במה מדליקין כתבו התוספות והרב רבינו נסים בשם רבינו תם דמשיתחיל חמה ליכנס בעובי הרקיע עד סוף שקיעה כדי שיהלך אדם שלשה מילין ורביע ומסוף השקיעה דהיינו משנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה ולפיכך פני מזרח מאדימין נגדה ועדיין איבה מהלכת אחורי הכיפה עד הלילה כדי הלוך שלשה רבעי מיל ומסוף השקיעה הוא בין השמשות דהוי ספק כרת העושה בו מלאכה: רבי

מראה הפנים

מפי השמועה הם חולקים מר אמר לה משמיה דר' יהודה ומר אמר לה משמיה דר' יהודה ועוד ראיה מברייתא דקמייתי בירושלמי בפ"ק דברכות כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום וכו' והא הוה כרב יוסף וכו' עד שלבסוף למד זכות לפסק רב אלפסי ז"ל דמדר' יוחנן משמע דספוקי מספקא לי' בבין השמשות כמאן ופסק לחומרא וכר' יהודה לענין הכנסת שבת וכיון שכן ע"כ לחומרא אזלינן בכולהו עכ"ל וגופה דקושיא מברייתא דהכא דקתני בהדיא כרב יוסף לא הירץ כלום בזה ואומר אני דאחר שעיין ונתקור כל הסוגיא דהכא אז נדע דפלוגתא דתנאי היא כאן ובזה יובנו כל הספיקות ויתורצו כל הקושיות שנפלו בהאי ענינא עם ביאור דעת שיטות המחלקות כל חד וחד למאי דאית ליה. וזה למאי דמבואר הוא מדעת ר"ת בתוס' דס"ל דשתי שקיעות הן. והזכרת בזה מכח הקושיא שהקשה דהא ר' יהודה גופיה ס"ל בפסחים דף צ"ד דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין והכא משמע דלכל היותר ליכא כ"א הלכה ריבעי מילא ולפיכך פי' דבפסחים מיירי מתחילת שקיעה והכא דקאמר משתשקע מסוף שקיעה אחר שנכנסה חמה בעובי הרקיע כ"כ התוס' כאן ובפסחים ויותר מבואר הוא במה שהביא הרשב"א ז"ל בחדושי שבת בשם ר"ת שספר היטב דב' שקיעות הן השקיעה הראשונה היא שתשקע החמה בעובי הרקיע עד גמר השקיעה שהלכה כל עובי הרקיע ואז הוי עד יציאת הכוכבים ד' מילין אבל השקיעה האמורה כאן היא סוף השקיעה לפי שבכל זמן שהיא כנגד חלונה ועדיין איננה מהלכת אחורי הכיפה פני מזרח מאדימין כנגד מקומה של חמה והוא מה שאמרו כאן כל זמן שפני מזרח מאדימין וזהו שאמרו כאן משתשקע החמה כלומר משנשקעה כבר ובפסחים אמרו משקיעת החמה כלומר משקיעה עצמה בכלל ובזה הפי' הסכים הרמב"ן ז"ל עכ"ל וכן הביא הר"ן ז"ל שם וכתב וז"ל נמצא שמתחילת שקיעה עד זמן בין השמשות שהוא סוף השקיעה שלשה מילין ורביע והכי מוכח בירושלמי שאין בין השמשות מתחיל עד סוף השקיעה דגרסינן התם רבי אומר הלבנה בתקופתה התחיל גלגל חמה לשקע וכו' אמר ר' חנינא סוף גלגל חמה לשקע וכו' פי' ר' חנינא משבש לה לברייתא דקתני ר' אומר סוף גלגל חמה ומכאן למדנו שאין בין השמשות מתחיל עד שעה שסוף גלגל חמה שוקע ונמצא שמתחילת השקיעה עד זמן בין השמשות ג' מילין ורביע וכתב הרמב"ן ז"ל שזה הזמן הנזכר בכל התלמוד להוספת שמוסיפין מחול על הקדש והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות מקצת ממנו בלבד עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שהוא ודאי יום מחול על הקדש עכ"ל הר"ן והנראה מדבריו שרצה לפרש גם דברי הרי"ף ז"ל בענין זה דמ"ש הרי"ף הלכך משתשקע החמה איתקדיש ליה יומא ואסור בעשיית מלאכה היינו מסוף השקיעה שהוא בין השמשות ואסור מספק וכמ"ש שם לעיל בהדיא על דברי הרי"ף ז"ל דהיינו תלתא ריבעי מילא וע"ש ומלבד שאין דעת הראשונים ז"ל מסכמת לדעת ר"ת ז"ל בהך פירושא דשתי שקיעות דדעת ר"ת לפרש אליבא דר' יהודה ולדידיה דוקא הוא דשייך לפרש כן דאיהו ס"ל שהחמה הולכת בלילה למעלה מכיפת הרקיע וכדעת חכמי ישראל בפסחים שם אבל דעת הראשונים כדעת חכמי אומות העולם שם שבלילה הולכת למטה מן הקרקע וחכמי ישראל הודו להם כדאמר ר' התם ונראין דבריהן מדברינו וכו' וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ג מח"ב בס' המורה וכך הוא דעת הגאונים ז"ל שהביא הר"מ אלשקר בתשו' סי' נ"ו בשם רב שרירא גאון ורב האי גאון ז"ל והם סוברים שהגלגל חוזר ומזלות קבועים כדעת חכמי א"ה והחמה מהלכת בלילה תחת הארץ וא"כ אין צורך להליכות עובי הרקיע ולא לנגד החלון כי הגלגל הוא שבוקע תחת האופק ואין שם כ"א שקיעה אחת אלא שעגולת החמה שוקעת ונבלעת מעט מעט תחת האופק עד שתכנס כולה ותעלם מן העין ומתחלת שקיעתה באופק עד שתשקע כולה אין שם כ"א ארבעים רגע שהן שני שלישי מדרגה כמו שנתבאר במופת שמתחייב ממדת השמש ושעור הליכתו ודבר הנראה לחוש הוא ולא יוכל אדם להכחישו הלכך לדבריהם של אלו משתשקע כל העגולה ותתכסה מן העין עד צאת ג' כוכבים הוא ג' רבעי מיל והוא שיעור בין השמשות עכ"ד בתשובה הנזכרת. והנה אין ספק כי כך הוא כוונת דברי הרי"ף וכן דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות שבת בהלכה ד' ע"ש שהוא כדעת הגאונים הראשונים ז"ל. אמנם הראי' שהביא הר"ן מהאי ש"ס מהא דלקמן כדלעיל נהי דמקצת ראי' איכא אבל בדבריו קצת דמי הגיד זו שר' חנינא משבש הברייתא ואיהו קתני ר' אומר סוף גלגל חמה וכו' ולמה לא קאמר דרבי חנינא פליג בהא אדרבי ותנאי שקלי וטרי מעלמא וראיה מוכרחת לפירוש זה מהא דגרסינן הכא לקמן רבי חנינא חבריהון דרבנן בעי קמה דהא אמר בערבית נראו ג' כוכבים אע"פ שהחמה נתונה באמצע הרקיע לילה הוא וכו' ואם נאמר דליכא הכא דס"ל הכי דמתחילת שקיעה חשבינן לבין השמשות עד צאת הכוכבים שהוא שיעור ג' רבעי מיל או חצי מיל כדגרים כאן לקמיה ואף שהחמה עדיין היא באמצע עובי הרקיע אלא דכ"ע ס"ל דמסוף השקיעה הוא דמתחשבינן בין השמשות וכפי' הר"ן דר' חנינא משבש להאי נוסחא דברייתא אליבא דר' א"כ האי ר' חנינא חבריהון דרבנן דאמר כמאן דהא הך ברייתא דתני כל זמן שפני מזרח מאדימות יום הוא ודאי לא ס"ל כן ואלו רבי ור' חנינא דהכא ותני שמואל כן וכו' כולהו בחדא שיטתא קיימי לפי' הר"ן ומאי האי דבעי כמה דאת אמר וכו' הא כולהו ס"ל דמסוף השקיעה הוא דחשבינן בין השמשות ואחר ג' רבעי מיל או חצי מיל לילה ואין כאן לילה בעוד שהחמה בתוך עובי הרקיע לכ"ע. ולא עוד אלא דמשמע מהא דלקמן דהכי מסיקו להו בני המוראי בענין בין השמשות ולקמן כ"כבר מזה ואיך שיסו' קשיא הא לפי' הר"ן בהאי דר' חנינא דהכא. אלא ודאי דפלוגתא דתנאי היא כאן דרבי הוא דס"ל דחשבינן בין השמשות מתחילת שקיעה ור' חנינא פליג וס"ל כשמואל דמסוף השקיעה הוא דחשבינן ור' חנינא חבריהון דרבנן לקמן אליבא שיטתא דרבי הוא דקאמר. והך ברייתא דפני מזרח מאדימות יום הוא ס"ל בחדא כר' חנינא דהכא וכשמואל דלא חשבינן בין השמשות מתחילת שקיעה ומוסיף הוא האי הכא דפני מזרח מאדימין ג"כ עדיין יום הוא וכרב יוסף בבבלי שם ולפ"ז ממילא מרווח לן שמעתתא גם בהאי קושיא שהקשה מורו של הרשב"א ז"ל לפסק הרי"ף ז"ל ולפירושו מהאי דהכא וכדלעיל דאדמוהבי לי' מהאי ברייתא ליסייע לי' מר' חנינא והני שמואל כן דאינהו כדעת רבה ס"ל דמסוף השקיעה הוא דחשבינן בין השמשות ופני מזרח מאדימין ג"כ בכלל. באופן שנתבאר לנו דאם מפרשינן לדברי הרי"ף כדעת ר"ת וכמו שרצה הר"ן לפרש ודאי איכא סייעתא מהכא אבל מר' חנינא גופי' ומדשמואל הוא דאיכא ולא מרבי גופי' דע"כ רבי פליג כדאמרן. אלא שכבר נתבאר שאין דעת הרי"ף כדעת ר"ת אלא כדעת גאונים הראשונים ז"ל בפירושא דשקיעה. איברא דגם לדברי הגאונים ז"ל קשיא לן מדוכתא אחריתא וזה ממה שפירשו בסוגיא דריש מכלתין בקושית הש"ס וממאי דהאי ובא השמש וכו' והבאתי שם מפי' התוס' ועולה כפי פי' הגאונים לפי גירסתם בעיקר כוונת הקושיא וע"ש דמשמע לפירושם דהמסקנא דמוכח מקרא דהערב שמש היינו דוקא בסוף השקיעה ולא מתחילת השקיעה וכל זמן תחילת שקיעה עד סופה כהנים טובלין בו וכדמוכח כן לכך פירושא וזה לכאורה כדעת ר"ת דתרי שקיעות הוין. אבל הא ל"ק דע"כ לפרש אליבא דהגאונים דעל תחלת הכנסת עגולת השמש באופק ועל סוף הכנסתה קאי דזהו נקרא סוף שקיעה לדעתם ז"ל. ואי קשיא הא קשיא דהא קרא ובא השמש וטהר קאמר דמותרין באכילת תרומה מיד שהעריב השמש והיינו צ"ה הכוכבים וקודם לכן אסור באכילה וכשר לטבילה וא"כ אמאי פסק ר' יוחנן הלכה כרבי יהודה בשבת להחמיר וקודם צאת הכוכבים הוא דאסור בעשיית מלאכה מספק הא קרא מוכח כר' יוסי דבין השמשות כהרף עין הוא וכו' ועד צאת הכוכבים יממא הוי דכהנים טובלין בו ואמאי לא נימא גם לענין שבת כן ולא שייך לומר דלחומרא פסק ר' יוחנן בשבת כר' יודא דהא כיון דמדאורייתא יממא הוי עד צאת הכוכבים כדמשני התם מדלא כתיב ויטהר ואפי' אי הוי לקולא כמידי דאורייתא לא שייך לחלק בין לקולא ובין לחומרא כדכתבו התוס' בפסחים דף ס"ב ע"א ד"ה כי לית ליה לקולא וכו' ע"ש ומכ"ש דבנידם לחומרא הן שבת וטבילה ובכיפם שוין לדינא כדמוכח מדפריך התם בפשיטות אילימא לטבילה ספיקא הוא וכפרש"י והבאתי לעיל והך קושיא קשיא לפי' הגאונים שם ולדעתם כאן וכן לדעת ר"ת הניחא לפירש"י דלא מוכח מהאי קרא בהדיא דעד צאת כוכבים יממא הוי עיין לעיל ריש מכלתין וא"כ נוכל לומר דעבדינן לחומרא לכל מילי לשבת ולטבילה. אבל לפירושם ז"ל קשיא ולא שייך כאן כתירוץ התוס' פ' במה מדליקין שם ד"ה הרי תלתי מיל וכו' דמספקא ליה לר' יהודה בכוכבים מה הן בינונים וכו' ע"ש דאי מספקא לן אמאי לא נימא הכי גם לענין טבילה דמספיקא לא יהא כשר לטבילה ובשיטת הגאונים נראה דכל זמן שלא נראו כוכבים כשר הוא לטבילה וזהו כר' יוסי וא"כ אמאי לא פסק בשבת כר' יוסי ואוסר מספק ג' רבעי מיל קודם צאת הכוכבים מספק בין השמשות וכדבאמת הכי הלכתא והא קרא מוכח כר' יוסי לפי' הגאונים ולפי' התוס' בריש מכלתין דמדלא כתיב ויטהר דינא קמ"ל דלא הוי הערב שמש עד צאת הכוכבים וממילא נשמע דקודם לכן יממא הוי לכל מילי והא ודאי לא מצית אמרת דהך דרשא דקרא וטהר יוצא אפי' כר' יהודה אתיא ואתי למעוטי בין השמשות הואיל וספק הוא דכי איצטריך קרא למעוטי ספיקא ולכל הצדדים שתחזור אין לייבב קושיא זאת לפי' הגאונים ותוס' בריש מכלתין אם לא כשנאמר דר' יוחנן לא ס"ל כהך דיוקא דרבה בר רב שילא מדלא כתיב ויטהר אלא דס"ל כדאמרי במערבא דפשטוהו מהברייתא סימן לדבר וכו' ומזהם לק"מ דאע"ג דמשמע מהאי קרא דעד צאת הכוכבים יממא הוי מ"מ האי קרא לאו לענין דינא קאמר וכדכתבו התוס' דלהכי לא קאמר ראיה לדבר משום דלא מיירי התם לענין ק"ש וא"כ לא מצינן למילף שום דינא מהאי קרא והאי מילתא דאיכא בינייהו בין שינויא דרבה בר רב שילא ובין פשיטותא דבני מערבא אי מוכח מקרא דגם לדינא אמרינן דעד צאת הכוכבים יממא הוי או לא וכבר רמזתי מזה בריש מכלתין דבני מערבא לשיטתייהו אזלי דפלוגתא דתנאי היא הכא ולרבי מתחילת השקיעה הוא דחשבינן בין השמשות ולר' יהודה אחר ג' רבעי מיל לילה הוי וכל הסוגיא הכא אליבא דר' יהודה או כר' נחמיה דאמר חצי מיל אזלא כדמוכח מדלקמן וכדעת חכמי ישראל שהיא שוקעת בעובי הרקיע ומתחילת שקיעה עד צאת הכוכבים ד' מילין הוא דהוו וא"כ האי תנא דקאמר מתחילת שקיעה לא מצי למילף מהאי דיוקא דרבה בר רב שילא דמוכח מקרא דוטהר דלדינא מתחשבינן יממא עד צאת הכוכבים וליכא שום שיעור בשקיעה כ"א זה נכנס וכו' כר' יוסי אלא מקרא דנחמיה קאמרי ומהדם ליכא אלא אסמכתא בעלמא ולא ילפינן לדינא בהדיא וזה ברור. ודלא כמ"ש המנחת כהן בזה בפ"ב במאמר ראשון דהאי קרא דנחמיה לשאר דברים ודאי דרשה גמורה היא שנקרא יום משעלות השחר ועד צאת הכוכבים וסיים שם וכ"כ התוס' שם ובפ"ב דמגילה והרשב"א בחדושיו. ואני לא מצאתי לא בתוס' לא כאן ולא במגילה ולא להרשב"א בחדושיו דהתוס' כתבו כאן ראיה גמורה איננה דהא לא מיירי התם לענין ק"ש ותו לא מידי וכן הם דברי הרשב"א. ואע"פ שאין ראיה לדבר כלומר שאין ראיה שיהא זה זמן המקרא. ומהיכא קא דייק ליה לפרש דבריהם הא לשאר דברים דרשה גמורה היא דאכן הכא בדינא דק"ש נקטינן ולפיכך נקטו ג"כ בדבריהם כן ובאמת דאין ללמוד שום דין מקרא דנחמיה כ"א לאסמכתא בעלמא הוא ודבריהם דהתוס' במגילה שכתבו ומש"ה קאמרינן התם דאין זו ראיה גמורה דנהי דהוי לילה מאותה שעה מ"מ לא הוי זמן שכיבה לכל אדם. גם דבריהם דכאן ה"ק דאף שקראו הכתוב לילה לא גמרינן לדינא דהאי זמן ק"ש יותר מאוחר הוא וכן נמי לא גמרינן דעד צאת הכוכבים יממא הוי לענין דינא כלא דמילתא דאין ללמוד לדינא כ"א מהכתוב דמיירי לענין דינא כמו דיוקא דקרא לרבה בר רב שילא מדכתיב וטהר ולא ויטהר. ודע דהרמב"ם ז"ל כתב בפ"ז מהל' תרומות הל"ב. אין הטמאין אוכלין בתרומה עד שיעריב שמשן ויצאו שלשה כוכבים אחר שקיעת החמה שנאמר ובא השמש וטהר עד שיטהר הרקיע מן האור ואחר יאכל מן הקדשים. ונראה דגירסתו היה כגי' הגאונים ז"ל וממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו הוא וכו' כמו שהבאתי בריש מכלתין. ולכאורה למאי דאמרינן דאיכא בינייהו בין דרשת רבה בר רב שילא ובין דרשת בני מערבא לדינא ור' יוחנן לא ס"ל להך דרבה בר רב שילא וכמה שהסברתי לעיל א"כ קשיא למאי שהביא הך דרשה והא איהו ז"ל פסק כר' יוחנן בפ"ה מהל' שבת אך כל זה לאו דיוקא הוא דלבתר דקי"ל כר' יוחנן וכרבה אליבא דר' יהודה לענין שבת ור' יוחנן גופיה פסק הלכה כר' יוסי לענין אכילת תרומה כמו שהובא לעיל לפיכך הביא הוא ז"ל האי קרא דכשיטת ר' יוסי היא דקי"ל כוותי' לענין אכילת תרומה ולא דמהתם נילף דקרא דינא קמ"ל דלכל מילי עד צאת כוכבים יממא הוי דהא על כרחך האי דיוקא מדלא כתב ויטהר לאו דיוקא הוא אליבא דר' יוחנן כדאמרן אלא לאסמכתא בעלמא נקטיה. וזהו מה שראיתי להזכיר כאן וכדי שלא להאריך אשים הפסק בין דבור לדבור ותמצאם אחת לאחת בדבורים דלקמן בס"ד:

רבי אומר הלבנה בתקופתה התחיל גלגל חמה לשקוע וכו'. כבר נתבאר בדבור דלעיל דר' ור' חנינא פליגי דא"כ האי ר' חנינא חברהון דרבנן דלקמן אליבא דמאן הוא דבעי כמה דאת אמר וכו' ואמאן תרמייה. וסייעתא לפסק הרי"ף ז"ל אם נהגו מפרשין דסובר כדעת ר"ת בתרי שקיעות מדר' חנינא ומדתני שמואל הוא וא"צ לפרש כדעת הר"ן דרבי חנינא משבש לברייתא דרבי. והר"מ אלשקר כתב בתשו' סי' הנזכר לעיל וז"ל והלשון דמספיקא הוא אמינא דהך ירושלמי שהביאו לביועי מילתי' דר"ת ז"ל לאו סייעתא הוא כלל ואדרבה דמהתם משמע איפכא דכי אמרינן התם סוף גלגל חמה ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות וכו' תחלה וסוף דקאמרינן התם לאו היינו תחילה וסוף דר"ת ז"ל אלא תחילה וסוף שכתבנו לדעת הראשונים ז"ל דהיינו משהתחיל להכנס עגולת השמש באופק עד שתכנס כולה ולא ישאר ממנה כלום וזהו הנקרא סוף השקיעה וכבר כתבנו דשיעור מתחלה זו ועד סופה ארבעים רגעים וכפי דעת חכמי אומות העולם ודיקא דקאמרינן התם תחלת גלגל חמה לשקוע סוף גלגל חמה לשקוע וכו' ולא קאמרינן תחלת החמה וסוף החמה דמשמע בהדיא דגלגל הוא שחוזר וקבל האמת ממי שאמרו וכ"ש לפום דמאי דפליגי התם רבנן ור' יהושע דרבנן אמרי עוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה ור' יהושע אמר שתי אצבעות דבין למר ובין למר אין מציאות לדברי ר"ת ז"ל כלל עכ"ל ובמנחת כהן פ' עבירי הסכים לפי' זה. והנה אף דהענין בעצמו

עין משפט נר מצוה

א מיי' פ"ה מהל' שבת ה"ד סמ"ג עשין לב טוש"ע או"ח סי' רסא ס"ב

מערכת הערוך הכסיפ'. בערוך (ע' כסף א') פירש שהתחילו להלבין. (כלאסס ווערדען) כמ"ש בבבלי (נדה מ"ז ע"א) „משיכסיף ראש החוטם" פי' כשיתחיל להלבין ראש. (מוס"ע. ענין כסף כלומר שהלבינו כמו כסף):